

HİNDUİZM'E GÖRE TANRI VIŞNU'NUN YERYÜZÜNDE BEDENLENMESİNİN (AVATARA/HULÛL) TEMEL NEDENLERİ*

Cemil KUTLUTÜRK**

Öz

Tanrı'nun yeryüzüne inmesi ve çeşitli varlık formlarına bürünmesi inancı, animistik dinlerden eski İran ve Hint dinlerine kadar geniş bir inanç kuşağında görülür. Bu inancın ciddi manada önem kazandığı dinlerin başında ise Hinduizm gelir. Hinduizm'de tanrının bedenlenmesi (avatara) inancı, tanrı Vişnu'nun dini/ahlaki bozulmalar başladığı anda yeryüzüne inişini ve gerekli müdahaleleri yaparak evrendeki düzeni (dharma) yeniden tesis edişini ifade eder. Avatara inancına göre o, kötülüğün ve adaletsizliğin arttığı, dini yozlaşmanın en üst düzeye ulaştığı ahir zamanda tekrar bedenlenecek ve insanlığı bu felaketten kurtarıp Hindu inancını yeniden canlandıracaktır. Tanrı'nun yeryüzünde beden alarak gerçekleştirdiği/gerçekleştireceği bu tür icraatlar, Hindu dininin asırlardır ayakta kalmasını sağladığı gibi avatara doktrininin Hindular nezdinde önemli bir inanç olarak yer edinmesine de imkân tanımıştır. Dolayısıyla bu makalede Hindu kutsal metinlerinden hareketle avatara doktrinin ortaya çıkış süreci ve Tanrı'nun farklı varlık formlarında beden almasının temel nedenleri incelenmiştir. Bu şekilde bedenlenme doktrininin Hinduizm açısından taşıdığı değer çeşitli yönleriyle tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hindu, Hinduizm, Hindistan, Bedenlenme/Hulûl/Avatara, Kurtarıcı, Tanrı (Vişnu), Kurtuluş, Evrensel Düzen.

Abstract

Basic Reasons of Incarnation of God Vishnu (Avatara/Hulul) in Hinduism

The doctrine of incarnation of God can be found in a wide belt of faith such as animistic, Indian and Old Iranian religions. This doctrine, especially, come into prominence in Hinduism in which the doctrine of incarnation of God (avatara) indicates the Vishnu's descending on earth for the protection of the good and for the destruction of evil, and for the re-establishment of cosmic order (dharma). At the

* Bu makale, "Hinduizm'de Avatara İnancı" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, cemilkutluturk@gmail.com

end of the world, in which righteousness will wane and unrighteousness will increase, according to avatara doctrine, Vishnu will come again as a Kalki avatara for saving pious individuals and rejuvenate of Hindu beliefs. These kinds of missions of avatara enable Hindu religion to survive for centuries and provide the avatara doctrine as a significant belief in the eyes of Hindus. This article deals with the process of appearance of avatara doctrine and main reasons of incarnation of god Vishnu in different forms with reference to Hindu sacred texts. This study, in this way, discusses the value of avatara doctrine in the sense of Hinduism.

Keywords: Hindu, Hinduism, India, Incarnation (Hulul/Avatara), Savior, God (Vishnu), Salvation, Cosmic Order.

Giriş

Hindistan, bünyesinde barındırdığı dini ve kültürel çeşitlilik bakımından dünyadaki en zengin bölgelerin başında gelir. Bu bölge Hinduizm, Budhizm, Caynizm gibi dinlerin doğuş yeri olmasının yanı sıra miladi birinci asırdan itibaren Mecûsîlik, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam gibi dinlere de ev sahipliği yapmıştır. Türk topluluklarının Hint kültürüyle tanışmaları ve karşılaşmaları ise miladın ilk yıllarına kadar uzanır. Dolayısıyla Hindistan, gerek dinler tarihi gerekse Türk kültür ve tarihi açısından oldukça önemli bir bölgedir.

Hindistan bölgesi hakkında doğru analizler yapabilmek için hiç şüphesiz bu coğrafyayı asırlardır besleyen dini arka planı tanımak ve tahlil etmek gerekir. Bu bağlamda Hindistan’da yaşayan nüfusun büyük çoğunluğunu Hindular oluşturduğundan Hinduizm üzerine yapılacak bilimsel çalışmalar, hem bölge halkının sosyo-kültürel yapısını hem de bölgede cereyan eden dini-siyasi gelişmeleri çözümleyebilmek adına büyük önem arz eder.

Hint alt kıtasında ortaya çıkan inanç sistemleri arasında tarihi açıdan en eski gelenek Hinduizm’dir. Hinduizm’in kökeni milattan önce iki binli yıllara kadar uzanır ve bu yönüyle o, yaşayan en eski metafizik dinlerden biri olma özelliğine sahiptir¹. Bu dinin günümüze kadar ulaşmasında, Hindu

¹ Hindistan tarihi ile ilgili kaynaklar, Ârilerin Hint alt kıtasına milattan önce iki binli yılların başında geldiklerinden ve bu bölgede bulunan ve yerli halk olan Dravidyenler ile karşılaştıklarından söz eder. Farklı iki halkın inanç ve geleneklerinin birbirine karışması, bugün Hinduizm olarak adlandırılan yeni bir dini yapının temellerini oluşturmuştur. Bu erken dönemde ortaya çıkan ilk kutsal metinler Vedalar olmuştur. Vedalar dönemi takriben MÖ 2000 ile MÖ 400 yılları arasında kapsar. Erken dönem Hinduizm’i içine alan bu dönem, zaman zaman “Vedizm” veya “Vedik Din” şeklinde de ifade edilmiştir. Erken dönem Hinduizm için kullanılan bir diğer tanımlama da “Brahmanizm”dir. Bu tabir ise daha çok Hindu toplumun en üst tabakasını oluşturan ve din adamı sınıfını teşkil eden Brahminlere nispetle verilmiş bir isimlendirmedir. Nitekim bu erken dönemde Hinduizm daha çok Brahminlerin etkisiyle gelişmiş ve

kutsal metinlerinin ve bu metinlerde talim edilen dini öğretilerin asırlar boyunca muhafaza edilmiş olması etkili olmuştur. Bu öğretilerin başında Tanrı inancı ve bu inançla doğrudan ilgili olan Tanrı'nın bedenlenmesi (avatara) doktrini gelir. Dolayısıyla bu makalede Hinduizm'i asırlardır ayakta tutan ve Hindular arasında manevi bir birlikteliğin oluşmasında büyük katkısı olan dini öğretilerden *avatara* inancı ele alınmış ve bu inancın Hindular açısından taşıdığı değer çeşitli yönleriyle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Avatara inancı konusunda gerek ortaçağ gerekse modern dönemde çeşitli felsefi ve dini görüşler ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede özellikle din bilginleri tarafından *avataların* mahiyeti, sayısı, kapsam alanı, beklenen kuratıcı (Kalki avatara) gibi konularda çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. Fakat makalede bu tür farklı görüşlere ve yorumlara yer verilmemiştir. Burada Hindu kutsal metinlerinden hareketle *avatara* inancının ortaya çıkış süreci ve Tanrı'nın yeryüzünde beden alarak gerçekleştirdiği temel icraatlar incelenmiştir.

1. Tanrı'nın Bedenlenmesi İnanıcı

İnsanüstü ilahi bir kudretin bir takım amaçları gerçekleştirmek için çoğu zaman insan bazen de hayvan suretinde tamamen veya kısmen yeryüzünde bedenlenmesi inancının geleneksel dinlerden tek tanrılı dinlere kadar geniş bir inanç kuşağında mevcut olduğu görülür. Bu doktrin, tanrısal iradenin bilinçli olarak kendini açığa çıkarmak üzere yarattığı varlıklardan herhangi birinin bedenine girmesiyle ilgilidir. Tanrı'nın bedenlenmesi inancının kökenini animistik dinlerden eski İran ve Hint dinlerine, oradan Zerdüştilik ve Budhizm'e kadar dayandıranlar olduğu gibi Sâbiîler veya Firavunlar tarafından ortaya atıldığını kabul edenler de vardır. Böyle bir inancın yaygın bir biçimde kabul edildiği dinlerin başında ise Hinduizm gelir.

Kökeni takriben milattan önce iki binli yıllara dayanan Hinduizm, uzun bir tarihi süreç içinde gelişimini tamamlamıştır (Zaehner 1-2; Yitik, *Hinduizm'de Din* 229-230). Hindu kutsal metinlerinin asırlar boyunca nesilden nesile aktarılmış olması ve metinlerdeki dini öğretilerin geniş halk kitlelerince benimsenmiş olması, Hinduizm'in günümüze kadar varlığını devam ettirmesinde önemli rol oynamıştır. Hindu dininin iç ve dış etmenlere karşı

şekillenmiştir. Dolayısıyla bugün yaygın olarak kullanılan Hinduizm tabiri, bu bölge halkının inanç ve geleneklerini belirtmek için daha sonraki tarihlerde Batılılarca kullanılmış bir isimlendirmedir. Hinduların ise kendi dinlerini "Ezeli-Ebedi Yol/Din" anlamına gelen "Sanatana Dharma" olarak adlandırdıkları bilinmektedir (Sarma 2; Zaehner 2; Basent, *Sanatana Dharma* 3; Yitik, *Hint Dinleri* 3). Bu makalede ise erken dönemden günümüze kadar gelen dini yapının tümü Hinduizm tabiri ile ifade edilmiştir.

ayakta durmasını sağlayan ve mensuplarını belli bir ideal çerçevesinde bir arada tutmayı başaran öğretilerin başında Tanrı'nın bedenlenmesi (avatara) inancı gelir².

Hinduizm'de Tanrı'nın bedenlenmesi inancı Sanskrit dilinde *avatara* kavramı ile ifade edilir. *Avatara*, “karşıdan karşıya geçmek, ulaşmak” anlamına gelen *tri* fiili ile “aşağı, aşağıya” anlamına gelen *ava* ön ekinin birleşiminden olur ve “zuhur etme, aşağı inme, alçalma” anlamlarına gelir (Williams 150; Abtay 46; Kinsley 14). *Avatara* terim olarak, başta Vişnu olmak üzere tanrıların veya metafizik varlıkların belirli amaçlar için insan veya hayvan formunda yeryüzüne inişlerini ifade eder. Bu terim aynı zamanda tanrının veya metafizik varlığın aldığı biçimi ya da bedensel formu da tanımlar (Maghad 213; Parrinder 19-20).

Hindu kutsal metinleri incelendiğinde *avatara* teriminin tam anlamıyla ilk defa Mahabharata destanının bir bölümü olan Bhagavadgita adlı metinde yer aldığı görülür. Metinde geçen; “Ey Arcuna (Bharat)! Doğruluk, adalet, erdem gibi değerlerin azaldığı; adaletsizliğin ve düzensizliğin arttığı dönemlerde ben kendimi açıkça gösteririm. İyiliği (iyileri) korumak, kötülüğü (kötüleri) yok etmek ve doğruluğu tesis etmek için zaman zaman bu dünyada doğarım” (4.7-8) ifadeleri *avatara* doktrinine işaret eder. Mahabharata destanı öncesi erken dönem Hindu kutsal metinlerinin bazılarında tanrıların çeşitli tezahürlerinden söz edilir. Tanrıların bu tür tezahürlerini belirtmek için “görünme, ortaya çıkma” anlamına gelen *pradurbhava* kelimesi ve türevleri kullanılır (Couture 313). Ancak erken dönem Hindu kutsal metinlerinde tanrıların farklı şekillerde tezahür etmeleri klasik anlamdaki *avatara* doktrini ile örtüşmez. Çünkü Hindu inancına göre klasik anlamda *avatara*, Tanrı'nın (Vişnu'nun) farklı bir forma bürünerek yeryüzünde ortaya çıkması veya doğum yoluyla anne rahminden dünyaya gelmesi durumunu ifade eder (Katre 38; Parrinder 20). *Avatara* teriminin bu şekilde kullanımı açık bir biçimde Destanlar döneminde (M.Ö. 200 – M.S. 300) görülür. Bu bağlamda Mahabharata (1.2.34) ve Harivamşa'da (44.82) *avatara* kelimesi ve bazı türevleri yer almıştır³. Destanlar dönemi sonrasına tekabül eden Puranalar

² Hinduizm içinde farklı dini gruplar ve gelenekler ortaya çıkmışsa da bunlar arasında Vişnuculuk, Şivacılık ve Şaktacılık hemen her dönemde varlığını korumuş ve günümüze kadar ulaşmıştır. *Avatara* doktrininin, tanrı Vişnu ile ilgili olduğu ve bu açıdan söz konusu inancın daha çok Vişnuculuk mezhebinin temel öğretilerinden biri olduğu belirtilmesi gereken bir husustur. Fakat Vişnuculuğun diğer mezheplere göre daha yaygın olması ve Vişnu'nun bazı *avata*larının sadece Vişnu mezhebine bağlı kimselerce değil pek çok Hindu tarafından da kabul edilmesi, bedenlenme doktrininin Hinduizm'in önemli inançlarından biri olduğunu ortaya koymaktadır.

³ Mahabharata destanında *avatara* teriminin *navavataram rupasya* şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Bu ifade “güzelin yeryüzüne yeni bir inişi” anlamına gelir (Mahabharata, 3.146.33). Diğer taraftan klasik Upanişad metinlerinde *avatara* kelimesinin bulunmadığı ve

döneminde (M.S. 300 – M.S. 800/900) bu kelime ve kavram düzenli olarak kullanılmıştır (Brahma Purana 72.14; 72.15.23; 72.19; 73.17; Vişnu Purana 5.1.28; 5.3.13; 5.7.9; 5.12.7). Puranalar dönemi sonrasında yazılan pek çok dini ve edebi eserde ise *avatara* kavramına sıkça yer verilmiştir⁴.

2. Avatara İnancının Ortaya Çıkış Süreci

Bir toplumda dini bir inancın gün yüzüne çıkıp gelişmesi veya aksine zayıflayarak yok olması, toplum yapısında meydana gelen dini değişimlerin yanı sıra sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik gelişmelere de bağlıdır. Hinduizm'de *avatara* inancının ortaya çıkması ve gelişmesi de bu şekilde ele alınmalıdır.

Tarihi süreç içinde farklı ırklardan ve kültürlerden insanların Hindu toplumuna müdahil olması toplumun dini ve sosyo-kültürel yapısını önemli ölçüde etkilemiştir⁵. Bu gelişme, özellikle *avatara* inancının tam anlamıyla gün yüzüne çıktığı ve dini bir yapıya büründüğü milattan önce iki yüz ile miladi iki yüz arası dönemde vuku bulmuştur. Hindistan topraklarına daha sonradan geldikleri kabul edilen halklardan biri Yadavalar'dır. Yadavalar'ın diğer bazı kabilelerle birlikte Mezopotamya'dan Hint alt kıtasına geldikleri ve Matura bölgesi başta olmak üzere Kuzey Hindistan'ın orta kesimlerine doğru yayıldıkları tahmin edilir (Chanda 29-33). Hindu toplumunun büyük çoğunluğunun, dilsel ve etno-kültürel farklılıklarından dolayı Yadavalar'ı ilk başta benimseyebilmeleri kolay olmamıştır. Ancak zamanla yerli halk ile göçmen kabileler arasındaki uyumsuzluklar ve farklılıklar azalmış, Hindu toplumu ile Yadavalar'ın bir takım kültürleri ve inançları birbirine karışmıştır⁶.

Kendilerine ait bazı inanç ve gelenekleri beraberinde getiren Yadavalar, büyük ölçüde Dravidyen halk arasına karışmışlardır (Majumdar 319-320).

daha sonraki dönemlerde yazıya geçirilen bazı Upanişad metinlerinde yer aldığı ifade edilir (Jacob 117).

⁴ Örneğin miladi beşinci yüzyılda yaşamış olduğu kabul edilen en önemli şair ve oyun yazarlarından Kalidasa, Sanskrit diliyle kaleme aldığı "Raghuvamşa" adlı eserinde Lakşimi'nin kendisini Rama'ya yardımcı bir *avatara* olarak gönderdiğinden söz eder ve burada *avatara* ifadesini kullanır (Bkz. Kale 1952).

⁵ Örneğin, bu göçler neticesinde Hint toplumunu katı bir biçimde sınıflara ayıran *varna* (kast) düzeninde kısmi kırılmalar yaşanmıştır. Bunun nedenlerinden biri, Hint toplumuna karışan göçebe halkın yeni iş gücü alanları oluşturmuş olmasıdır. Bu sayede alt kasta mensup kimse-lerin sosyo-ekonomik düzeylerinde iyileşmeler görülmüştür. Bu gelişmeler, kastlar arasındaki uçurumları nispeten gidermiştir (Geniş bilgi için bkz. Sharma 175-220).

⁶ Özellikle, Yadavalar'ın sahil kenarlarında yaşayan ve denizden oldukça fazla yararlanan kabile olduklarına inanılmaktadır. Bedenlenme doktrininde, balık ve kaplumbağadan oluşan ilk iki *avatara*nın da suda yaşayan hayvan olma özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, bunlar üzerinde kısmen de olsa Yadava kabilesinin etkisinin bulunduğu ileri sürülebilir (Roy 33).

Bu inançlar arasında “beş kahraman şahsiyete tapınma” kültü daha çok ön plana çıkmıştır. Bu beş şahsiyet, Yadava hanedanlığına bağlı “Vrşni” kabilesinin önde gelen isimleriydi. Bunlar arasında “Vasudeva-Krişna” ismi daha popüler hale gelmiştir. Esasında belli bir ırka ait olan “Vasudeva-Krişna” kültü, hem Yadavalar hem de Dravidyenler tarafından sahiplenilmiştir (Mani 889).

“Vasudeva-Krişna” kültürünün toplumun büyük kesimi tarafından sahiplenilmesinde etkili olan temel husus, “Vasudeva-Krişna”nın yaşadığı dönemde dini otoriteyi kendi kontrollerine almak isteyen Brahminlere karşı çıkmış olmasıdır. Onun bu tutumu, kutsal metinleri okumaktan, dini inanç ve ibadetlerini özgürce uygulamaktan büyük ölçüde mahrum bırakılan ve çoğunlukla alt kastlara mensup olan Dravidyenler tarafından da desteklenmiştir (Radhakrishnan 29; Chanda 53; Hutton 13-18). Böylece gerek kendi mensup olduğu kabilelerin gerekse diğer yerel halkın desteğini alan “Vasudeva-Krişna” kültü, hızlı bir biçimde yayılmıştır.

Vasudeva-Krişna” kültürünün Hindu toplum tabanında yaygınlık kazanması *avatara* doktrininin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde etkili olmuştur. Nitekim Brahminler, hem kendi otoritelerinin devamını tesis etmek hem de toplum içinde ortaya çıkan bu tür farklı kültürleri Hinduizm çatısı altında toplamak amacıyla “Vasudeva-Krişna” kültürünü, Hinduizm’in o dönemde en önemli tanrılarından biri olan Vişnu ile özdeşleştirmişlerdir. Böylece “Vasudeva-Krişna”yı, Vişnu’nun yeryüzüne inmiş ve beden almış şekli olarak izah etmişlerdir. “Vasudeva-Krişna”nın esasında Vişnu’nun bir *avatarası* olduğu fikri kutsal metinlerde de yer almıştır. Mahabharata destanında “Vasudeva-Krişna” ile Vişnu özdeşleştirilerek *avatara* doktrininin tohumları atılmıştır (Bhagavadgita 11.30; 18.77; Kosambi 11). Hindu toplumunda, özellikle Yadavalar arasında, kahraman şahsiyetlerin insanüstü varlıklar olarak görülmesi fikri yaygındı. Dolayısıyla zaten kahraman bir şahsiyet olarak algılanan Krişna’nın tanrılaştırılması ve Vişnu’nun bir *avatarası* olarak sunulması, Hindular tarafından kabul görmüştür (Hazra 199; Roy 45). Neticede Hindu toplumunun farklı kesimlerinde ortaya çıkan ve Hindu öğretisine karşı alternatif olarak gelişen bu tür fikirler, *avatara* doktrini sayesinde ortak bir noktada buluşturularak Hinduizm çatısı altında eritilmiştir. *Avatara* doktrininin bu kapsayıcı ve kuşatıcı özelliği, Hinduizm’in günümüze kadar mevcudiyetini devam ettirmesinde rol oynayan önemli hususlardan biri olmuştur.

Tarihi süreç içinde Hindu toplumunda çeşitli dâhili ve harici gelişmeler yaşanmıştır. Hindular bu unsurlardan kimini kendi kimliklerine kimini ise dini inançlarına karşı bir tehdit olarak görmüşlerdir. Toplum yapısında meydana gelen sosyal ve ahlaki bozulmalar ise Hinduları tedirgin eden bir diğer husus olmuştur. Hindu toplumunun içinde bulunduğu bu sosyo-psikolojik

durum, *avatara* inancının ortaya çıkmasına ve gelişmesine etki eden bir diğer faktör olarak değerlendirilebilir. Nitekim bu gelişmeler Hindular arasında, her şeye gücü yeten Tanrı'nın yeryüzüne inerek kendilerine yardım elini uzatması ve rehberlik etmesi şeklinde bir beklentiye yol açmıştır. Bu beklenti Tanrı'nın dindar kimselere yardım etmek ve kötü gidişe son vermek amacıyla çeşitli formlarda doğabileceği şeklinde bir anlayışı ortaya çıkarmıştır.

Hindular arasında böyle bir algının ve beklentinin doğmasında mevcut dini doktrinlerin de büyük etkisi olmuştur. Bunlardan biri hiç şüphesiz tenasüh (ruh göçü) inancıdır. Nitekim *avataraların* farklı devirlerde ortaya çıkması fikri, tenasüh inancıyla ilişkilendirilerek izah edilmiştir. Bu anlamda bütün *avataraların* esasında tek bir Tanrı'nın yani Vişnu'nun farklı devirlerdeki bedenleşmeleri olduğu fikri, tenasüh inancıyla desteklenmiştir (Roy 37-38). Sonuç olarak *avatara* doktrininin ortaya çıkmasına ve gelişmesine etki eden unsurlar, pek çok gelişmeyi içinde barındıran karmaşık bir süreçtir. Bu yüzden *avatara* doktrininin ortaya çıkışı veya gelişimi tek bir nedene indirgenemez. Yukarıda zikredilen toplumsal özelliklerin, sosyo-kültürel unsurların ve dini alt yapının her biri bu sürece katkı sağlamıştır.

3. Vişnu'nun Avataraların Kaynağı Olarak Görülmesi

Hindu kutsal metinleri incelendiğinde isimleri ve sıfatları birbirinden farklı çok sayıda tanrı ve tanrıçadan söz edildiği görülür. Bu kadar zengin bir tanrı algısının mevcut olduğu Hinduizm'de *avatara* doktrini ile ilişkilendirilen tanrı, Vişnu olmuştur. Bu durum incelenirken dini nedenlerin yanı sıra toplumu besleyen tarihi ve sosyal arka planın da göz önünde bulundurulması gerekir. Bu anlamda Vişnu'nun *avatara* doktrini ile ilişkilendirilmesinde Hindu toplumunun sosyo-dini yapısında vuku bulan gelişmelerin ve bu gelişmelere bağlı olarak tarihi süreç içinde Vişnu algısında meydana gelen değişimlerin etkisi olmuştur.

Vişnu'nun dini metinlerde zikredilen bir takım özellikleri, onun *avatara* inancı ile özdeşleştirilmesinde rol oynayan hususlardan biridir. Metinlerde yer alan ifadelerle göre Vişnu, hareket eden ve etmeyen; sezilen ve sezilmeyen her şeyi kuşatandır⁷. Her şeyi kuşatan ve her yerde hazır olduğundan dolayı o, yarattığı varlıklardan sürekli haberdardır. Kendisine bağlanan ve tapınan kimseleri korur. İnsanları ve evreni ayakta tutar ve onların devamını

⁷ Vişnu kelimesi, "sarmak, kuşatmak" anlamındaki *vişl* kökünden türemiştir. Bu açıdan Vişnu, "her tarafa yayılan, her şeyi saran" anlamına gelir (Mani 864). Vişnu kelimesinin kökeni ile ilgili bir diğer açıklamada Vişnu Purana'da yer alır. Bu metne göre Vişnu kelimesi, "girmek" anlamına gelen *viş* fiilinden türemiştir. Bu anlamda Vişnu, "her yere girmiş olan, her yerde bulunan" anlamındadır (Vişnu Purana 3.1.45). Dolayısıyla Vişnu kelimesi köken itibarıyla *vişl* veya *viş* sözcüğünden türemiş olsun benzer anlamı ihtiva etmektedir.

sağlar (Rigveda, 1.154. 1; 1.155.4; 7.99.1; 7.100.1-3; 7.40.5; 1.155.6; 1.56.3; 8.25.12; 7.36.9; Yacurveda, 8.57; 22.20). J. Gonda, Vişnu'nun Vedalar dönemi sonrasında "Yüce Tanrı" konumuna yükselmesinin ve her şeyi kuşatan tanrı olarak görülmesinin nedenini, Veda metinlerine dayandırır. Bu metinlerde Vişnu'nun üç uzun adımlı ile evreni ve her şeyi kuşattığı bilgisi yer alır. Gonda'ya göre Vişnu'nun "her şeyi kuşatıcı" özelliği, Vedalar'da bulunan bu mittin kaynaklanır. Dolayısıyla Vişnu'nun bu şekilde nitelendirilmesinde Upanişadlar'daki öğretilerin ve ifadelerin çok fazla tesiri yoktur (*Aspects of Early* 40-54). Ancak Gonda'nın bu tespiti kanaatimize göre eksiktir. Zira gerek Mahabharata'da gerekse Puranalar'da yer alan Vişnu tasvirlerine baktığımızda, Upanişadlar'da ortaya konulan Brahman (Yüce/Mutlak Tanrı) algısından fazlasıyla etkilenildiği görülür. Nitekim Upanişadlar'daki Brahman'a ait pek çok niteliğin Upanişad sonrası döneme tekabül eden Destan ve Purana türü metinlerde Vişnu'ya atfedildiği açıktır⁸. Dolayısıyla Vişnu'nun "her şeyi kuşatıcı" niteliğinin Upanişadlar'daki Brahman algısından farklı olarak geliştiğini ve ondan hiç etkilenmediğini öne sürmek isabetli bir değerlendirme olarak gözükmemektedir. Vişnu'nun "her şeyi kuşatıcı" yönünün Brahman etkisinin göz ardı edilerek doğrudan Veda metinlerine dayandırılması, Vişnu'nun Hindu dini geleneğinde erken dönemlerden itibaren "Yüce Tanrı" olduğu fikrini destekleme çabasının bir ürünü olarak değerlendirilebilir (Sadanandam 11). Sonuç olarak kaynağı ne olursa olsun Vişnu'nun "her şeyi kuşatıcı ve her yere nüfuz edici" özelliği, onun *avataraların* kaynağı olarak görülmesinde etkili olmuştur.

Veda metinlerinde Vişnu; her şeyi kontrol eden, düzeni (dharma) sağlayan ve dünyayı idame ettiren tanrı olarak algılanmıştır (Rigveda, 1.22.18; Alain 151). Vedalar döneminde Vişnu'ya yüklenen bu misyon, daha sonraki süreçte onun bedenlenme doktrini ile özdeşleştirilmesinde etkili olan hususlardan bir diğeridir. Zira *avataraların* üç temel fonksiyonu olan iyiliğin korunması, kötülüğün yok edilmesi ve *dharmanın* sağlanması; Hindu tanrıları içerisinde en uygun şekilde Vişnu ile örtüşmüştür (Roy 11-12).

Vişnu'nun Hindu toplumunda önemli bir tanrı konumuna yükselmesini ve *avataraların* kaynağı olarak görülmesini sağlayan diğer bir etken ise, onun "Narayana kültü" ile özdeşleştirilmiş olmasıdır. "Narayana" kültürünün kökeni konusunda farklı görüşler bulunmakla birlikte genel olarak onun Hindistan'ın yerlileri olan Dravidyenlere dayandığı belirtilir⁹. Vişnu'nun ise

⁸ Hindu kutsal metinleri genel olarak iki kısma ayrılır. Kronolojik olarak Vedalar, Brahmanalar, Aranyakalar ve Upanişadlar'dan oluşan birinci kısım vahiy mahsulü kabul edilir ve *şruti* adını alır. Bunlardan sonra ortaya çıktığı kabul edilen olan Destanlar ve Puranalar ise beşeri kaynaklı kabul edilir ve *smriti* adı verilen ikinci kısmı teşkil eder.

⁹ Bazı düşünürler "Narayana" kültürünün Dravidyenlere dayandığı sonucuna söz konusu kelimenin etimolojik tahlilini yaparak ulaşmışlardır. Buna göre "Narayana" kelimesini oluşturan *nera* Dravid dilinde "su" anlamına gelirken *ayana* ise "mekân, barınak" gibi manaları ifade

Âri geleneğinden geldiği ve köken itibariyle Âri kültürüne dayandığı kabul edilir (Gonda, *Visnu* 288-289; Pradhan 163; Bhandarkar 30-31). Dolayısıyla köken itibariyle farklı olan bu iki tanrı, zaman içinde birbiriyle özdeşleştirilmiş ve böylece Vişnu, “Narayana” olarak da anılmıştır¹⁰. Bu özdeşlik mitolojik anlatımlarla desteklenerek dini metinlerde yer almıştır. Böylece sadece Ârilerin değil yerli halkların da Vişnu'ya karşı saygınlıkları ve bağlılıkları artmıştır. Bu durum, Vişnu'nun Hindu dini düşüncesinde en önemli tanrılardan biri olmasını ve *avataraların* kaynağı olarak görülmesini sağlamıştır.

Vişnu'nun *avataraların* kaynağı olduğu fikri kutsal metinlerde de yer alır. *Avatara* doktrininin yoğun bir biçimde işlendiği Purana metinlerinde bu durum açıkça görülür¹¹. Bu tür ifadelerle göre bütün bedenleşmelerin özünü Vişnu oluşturur. O, çeşitli amaçlar için farklı varlık formlarına bürünerek ortaya çıkar. Bu formlardan her biri, üzerine düşen görevi tamamladıktan sonra geldiği kaynak olan Vişnu'ya geri döner (Vişnu Purana 4.1.90; 5.17.33; 5.21.103). Yakın dönem Hindu düşünürlerinden Annie Besant de *avataraların* kaynağı olarak Vişnu'yu zikreder. Yine o, Vişnu'nun *avataraları* yoluyla evreni kuşatıp gözettiğini ve bu şekilde evreni her türlü kötülüğe karşı koruyup mevcut düzeni devam ettirdiğini ifade eder (Besant, *Avataras* 28).

Sonuç olarak Vişnu, tarihi süreç içinde ün kazanmış ve Destanlar dönemiyle birlikte Hinduizm'in en önemli üç tanrısından biri olmuştur. Özellikle Puranalar döneminde o, daha da ön plana çıkmış ve geniş kitlelerce tapınılan tanrı konumuna yükselmiştir. Vişnu'nun halk nezdinde popülarite kazanmasında, dini metinlerde kendisine atfedilen bir takım niteliklerin yanı sıra toplumsal beklentilerin de önemli rolü olmuştur. Vişnu'nun gerek Hindu panteonu içinde elde ettiği bu konum gerekse sahip olduğu bir takım özellikler, onun *avatara* doktrini ile ilişkilendirilmesini ve *avataraların* kaynağı olarak görülmesini kolaylaştırmıştır.

etmekteydi. Buna mukabil, Ârilerin kullandığı Sanskrit dilinde “su” anlamına gelen kelime *âp* iken “mekân” anlamına gelen kelime de *ayatana*'dır. Buradan hareketle “narayana” kelimesinin yerli halka ait bir kullanım olduğu ileri sürülür (Jaisval 32). Naraya kültürünün kökeni hakkına tartışmalar için bkz. Weber 124; Pradhan 162-166; Raychaudhuri, *Materials for the Study* 63-66.

¹⁰ Örneğin Mahabharata'nın anlatımına göre sular, Vişnu'nun mekânıdır. Bu yüzden o, “Narayana” olarak adlandırılır. Narayana, sular üzerinde uzanır. Göbeğinden bir lotus çıkar ve bu lotusun üzerinde yaratıcı Brahma oturur. Yeryüzü en kötü halini aldığı anda yok edilir ve Narayana tarafından yeni bir dünya yaratılır. Böylece insanlara tekrar doğru yola girmeleri ve iyiliği tesis etmeleri için yeni bir fırsat verilir (1. 33.12; 12. 64. 7-8). Destandaki bu anlatımdan Vişnu ile Narayana'nın özdeş tutulduğu anlaşılmaktadır. Fakat bu iki tanrının ilk olarak hangi tarihte özdeşleştirildiği konusunda kesin bir veri yoktur (Raychaudhuri, *Materials for the Study* 63-64).

¹¹ Purana metinlerinde Vişnu ile ilgili yer alan mitler hakkında geniş bilgi için bkz. Can 2000.

Vişnu, her bir *avatar*ın kaynağı olmakla birlikte *avatar*alar arasında önem ve derece itibarıyla farklılıklar vardır. Nitekim kutsal metinlerde *avatar*alar, sahip oldukları hususi niteliklere ve tanrısal güçlerine (kala) bağlı olarak kategorize edilir. Buna göre yüksek düzeyde *kalaya* sahip *avatar*alar, *purna avatara* (tam-mükemmel bedenlenme) olarak sınıflandırılırken, *kala* miktarı daha düşük olanlar ise *anşa avatara* (kısmi bedenlenme) olarak gruplandırılır (Maghad 223). Bu bağlamda dini metinlerde genellikle Krişna, Rama ve Narasimha (Aslan-İnsan) *avatar*alarının *purna avatara* diğerlerinin ise *anşa avatara* olarak nitelendirildiği görülür. *Purna avatar*alarda tanrı Vişnu'nun bütün gücünün tam olarak bulunduğu belirtilirken diğerlerinde bu gücün nispeten mevcut olduğu öne sürülür (Bhagavad Purana 1.3.28; Sarasvat 121)¹².

Vişnu'nun yeryüzüne kaç defa ve hangi formlarda indiği hususunda Hindu kutsal metinlerinde farklı bilgiler bulunmaktadır (Mahabharata 12.326.72; 12.337.36; Harivamşa 1.41; Brahma Purana 104, Matsya Purana 47). Bütün bunlara rağmen Hinduizm'de klasik anlamda on *avata*ra (dasavata) kabul edilmiş ve bunlar halk nezdinde daha çok itibar görmüştür. Genel kanaate göre, bugüne kadar dokuz *avata*ra gelmiştir. Onuncu *avata*ra olan Kalki¹³ ise, *Kali Yuga*¹⁴'nın sonlarında ortaya çıkacak ve bozulan düzeni yeniden kuracaktır. Bu on *avata*ra sırasıyla balık (matsya), kaplumbağa (kurma), yaban domuzu (varaha), aslan-insan (narasimha), cüce (vamana), baltalı Rama (paraşurama), Rama, Krişna, Budha ve Kalki'yi kapsamaktadır (Garuda Purana 1.86.10-11)¹⁵.

Hindu dini düşüncesinde on *avata*ra listesi tarihi süreç içerisinde çeşitli aşamalardan geçerek nihai şeklini almıştır. Bu bağlamda ilk olarak Varaha, Narasimha, Vamana ve Vasudeva (Krişna) birer *avata*ra olarak Mahabharata

¹² Hindu inancına göre Tanrı, her türlü noksan sıfattan uzaktır. Bu bakımdan *anşa avata*ra, Tanrı'da herhangi bir kusur veya noksanlık bulunduğu şeklinde anlaşılmalıdır. *Anşa avata*ra durumunda Tanrı, karşılaşılan özel bir olay karşısında kendi ihtişamının sadece küçük bir parçasını veya mutlak gücünün gereği kadarını açığa çıkarır.

¹³ Hindu kutsal metinlerinde gelmesi beklenen *avatar*anın isminin yazımı konusunda "Kalki, Kalkin, Kalkih" şeklinde farklılıklar görülmektedir. Burada Bhagavad Purana'da geçen "Kalki" lafzı esas alınmıştır (1.3.5).

¹⁴ *Yuga* kelimesi "devir, dönem, çağ" gibi anlamlara gelir. Hindu kozmolojisine göre evrenin başlangıcı ve yok oluşu birbirini takip eden dört dönemden (*yuga*) oluşur. Bunların süreleri ve mahiyetleri birbirinden farklı olup isimleri sırasıyla *Satya Yuga*, *Treta Yuga*, *Dvapara Yuga* ve *Kali Yuga*'dır (Mani 482-485; el-Birunî 372-375).

¹⁵ Bazı metinlerde daha farklı on *avata*ra listesine yer verildiği görülür. Örneğin Matsya Purana'da on *avata*ra olarak *Narayana*, *Narasimha*, *Vamana*, *Dattatreya*, *Mandhata Cakravartin*, *Paraşurama*, *Rama*, *Vyasa*, *Budha* ve *Kalki* isimleri verilir (47). Harivamşa'da ise bu on *avata*ra *Pauşkarata*, *Varaha*, *Narasimha*, *Vamana*, *Dattatreya*, *Paraşurama*, *Rama*, *Krişna*, *Vyasa* ve *Kalkin* olarak belirtilir (1.41).

destanında yer almış, ikinci aşamada ise bu listeye Rama Bharagava ve Rama Dasarathi isimleri eklenmiştir. Üçüncü bir listede bunlara ek olarak Kurma, Matsya ve Kalki'den söz edilmiştir. Son aşamada ise Matsya Purana ve Bhagavad Purana'da Budha bir *avatara* olarak yer almıştır. Böylece *avataraların* sayısı ona tamamlanmıştır (Raychaudhuri, *Political History* 105). Bu on *avatara* ismi miladi sekizinci yüzyıla kadar zaman zaman değişkenlik göstermiş, miladi on birinci yüzyıla gelindiğinde ise standart bir hal alarak halk nezdinde genel kabul görmüştür¹⁶. *Avataraların* her birinin ortaya çıkış süreci ve hayat hikâyeleri bu makalenin kapsam alanına dâhil edilmemiştir. Burada kutsal metinlerdeki bilgilerden hareketle tanrı Vişnu'nun insan veya hayvan suretinde bedenlenmesinin başlıca nedenleri ve bu şekilde gerçekleştirdiği temel işlevleri incelenmiştir. Böylece *avatara* doktrinin Hindular nezdinde önemli bir inanç olarak görülmesinin temel gerekçeleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

4. Vişnu'nun Avatara Şeklinde Ortaya Çıkışının Başlıca Nedenleri

Hindu dini düşüncesine göre, Tanrı hiçbir şeye muhtaç değildir. Bu yüzden onun esasında bedenlenmeye de ihtiyacı yoktur. Fakat o, kendisine sevgiyle bağlanan kimseler için beden almakta ve belirlediği bazı amaçları yerine getirmek üzere onların arasına karışmaktadır (Vişnu Purana 5.4.42-45). Vişnu'nun *avatara* şeklinde ortaya çıkmasının temel nedenlerinden biri düzensizliği (*adharma*) ortadan kaldırmak ve düzeni (*dharma*) yeniden tesis etmektir. *Dharma* kelimesi Sanskrit dilinde “tutmak, desteklemek, yukarı kaldırmak, sürdürmek” (Pavitrnanand 74; Williams 751) gibi anlamlara gelen *dhr* kökünden türemiştir. Kutsal metinlerde bu kelime “düzen” (Rigveda 1.22.28); “kanun, görev” (Aiteraya Brahmana 7.17); “sorumluluk” (Çandokya Upanişad 2.23.1); “din, örf, şeriat, hakikat” (Brihadaranyaka Upanişad 1.4.14); “adalet, ahlak, davranış ilkeleri” (Rigveda 4.53.3); “bir şeyin özü, hakiki doğası” gibi çeşitli anlamlara gelir (Kane 1-6; Olivelle, *Dharma in its Semantic* 233-248; Basent, *Sanatana Dharma* 55-56). Dini terim olarak ise *dharmanın* farklı anlamlar içerdiği görülür. Örneğin *dharma* teriminin taşıdığı anlamlardan biri, âlemin özünde var olduğuna inanılan kozmik bir yasa ile ilişkilidir. Bu açıdan söz konusu terim, evrendeki dengeyi sağlayan ve evrendeki varlıkların mükemmel bir uyum içerisinde hareket etmelerini te-

¹⁶ Kaşmirli şair Kşemendra'nın, “Dasavataçarita” (On avataranın izahı) adlı eserini miladi 1066'da derlediği bilinmektedir. Bu bilgiden hareketle on *avataranın* (dasavatara) sabitleşme süreci ile ilgili böyle bir tarih verilir (Vasudeva 92-318). Bunun yanı sıra bazı dini metinlerden hareketle *avataraların* sayısının sonsuz olduğunu vurgulayan düşünürlerin yanı sıra daha sonraki süreçte Hindu toplumunda öne çıkan bazı dini şahsiyetlerin de taraftarları nezdinde birer *avatara* olarak telakki edildikleri bilinen bir gerçektir. Fakat bu makale klasik anlamdaki *avatara* doktrini ele alındığından bu tür yorum ve telakkilere yer verilmemiştir.

min eden ezeli-ebedi bir prensiptir. Hindu inancına göre, bütün kutsal metinlerin üzerinde durduğu temel husus, bu doğal yasanın korunmasıdır (Manusmriti 8.15; Olivelle, *Manu's Code of Law* 305)¹⁷. *Dharma* terimi, “dini metinlerde açıklanmış ve insanlar tarafından uyulması zorunlu olan kurallar bütünü” anlamında da kullanılır. Bu kuralların amacı, insanların hem diğer varlıklarla uyumlu hareket etmelerini sağlamak hem de onların hakiki bilgiye ulaşmalarına imkân tanımadır. Dolayısıyla *dharma* terimi, insanlara bu şuuru kazandırmak amacıyla ortaya konulmuş kurallar bütünü veya dini ilkeleri ifade eder. *Dharmanın* bu yönü ile yukarıda bahsedilen ilk anlamı birbirleriyle doğrudan bağlantılıdır. Zira kutsal metinlerde yer alan bu kurallar, bireylerin âlemin özünde mevcut olan ve âlemdeki düzeni sağlayan evrensel yasaya uygun hareket etmelerini sağlamak için gönderilmiştir (Creel 155-160; Yitik, *Hinduizm'de Din* 314-315). *Dharma* terimi aynı zamanda, “kişinin fitratına, sosyal statüsüne ve içinde bulunduğu duruma uygun olarak davranışta bulunması” anlamına gelir ve bir kimsenin bireysel, toplumsal ve ahlaki sorumluluklarını belirtir (Creel 316; Larson 150-152)¹⁸. Hinduizm'e göre her kişi, bu asli sorumluluklarını hiçbir tereddüt göstermeden yerine getirmelidir (Bhagavadgita 2.31). Zira toplumsal düzenin devamı ve bireysel kurtuluşun elde edilmesi buna bağlıdır (Bhagavadgita, 11.32-39). Dolayısıyla *dharma* teriminin bu yönü, bireyin kişisel ve sosyal hayatını tanzim eden bir prensip olarak değerlendirilebilir.

¹⁷ *Dharma* teriminin ifade ettiği bu anlam, Vedalar döneminde önemli bir kavram olan *rta* ile de doğrudan bağlantılıdır. Etimolojik olarak *rta* kelimesi “yerleştirmek, tertip etmek, düzenlemek, ayarlamak” anlamlarına gelen “ar” kökünden gelmektedir. Dolayısıyla *rta*, düzenleyici bir yasadır. Bu terim “tesis edilmiş bir planı, mevsimlerin art arda gelişi, gece ve gündüzün birbirini takip edişi gibi doğa olaylarındaki düzeni ifade ettiği gibi iyilerin mükâfatlandırılması kötülerin cezalandırılması da yine *rta* yasası gereğidir (Williams 1282; Yitik, *Hinduizm'de Din* 312; Wallis 92-93). Görüldüğü üzere *rta* kavramının ifade ettiği ahlaki bir yön de bulunmaktadır. Kısaca *rta*, evrendeki her türlü düzenin ve ahengin kaynağıdır. *Rta* kavramının ifade ettiği ahlaki boyut, Vedalar dönemi sonlarına doğru *dharma* kavramına yüklenmiş ve bu şekilde bir dönüşüm yaşanmıştır. Neticede *dharma*, beşeri meseleleri düzenleyen ve bunun çözümüne rehberlik eden ahlaki kanun olmuştur (Gangadhar 10).

¹⁸ *Dharmanın* bu üçüncü yönü iki ana başlık altında toplanabilir. Birincisi *varnaşramadharma* denilen bireyin mensup olduğu kast ve sosyal statüsüyle ilgili bütün sorumlulukları kapsar. Bu tür görevler, bireyin kendi iradesi dışında ona doğuştan verilen veya yüklenen sorumluluklardır. Bireylerin fitratlarına uygun olan bu tür sorumlulukların sorgusuz yerine getirilmesi gerekmektedir. İkincisi ise *sadharanadharma* adı verilen bireyin yaşı, kastı veya hayat tarzı ile ilgisi olmayıp herkes tarafından uyulması gereken genel ahlaki görevlerdir. Hiçbir canlıya zarar vermeme, doğruluktan ayrılmama, zinadan uzak durma, hırsızlık yapmama, dünya malına karşı hırs göstermeme, bütün varlıklara karşı iyi niyet besleme, her varlığa şefkat duyma, varlıklara ikramda bulunma bu tür ahlaki görevlerden öne çıkanlarıdır (Mahabharata, 9.261.21; Sutra 15-16).

Adharma ise, *dharmanın* karşıtı olarak kullanılır ve kelime olarak “erdemsizlik, haksızlık, düzensizlik, karışıklık” gibi anlamlara gelir (Williams 751). Terim olarak ise *adharma*, “evrende mevcut olan kozmik düzenin bozulması, kutsal metinlerde vaaz edilen ve insanların uyması gereken kuralların ihlal edilmesi, bireysel ve toplumsal sorumlulukların yerine getirilmemesi” gibi anlamlara gelir (Basent, *Sanatana Dharma* 121). Hinduizm’de *dharmanın* çiğnenmesi sonucu gerek toplumda gerekse evrende meydana gelecek karışıklık ve düzensizlik, *adharma* kavramı ile izah edilir.

Geniş açıdan bakıldığında *dharma*, her bir varlığın doğası gereği uyması gereken davranış ilkelerini, *adharma* ise, doğasına uygun olmayacak şekilde davranışta bulunmasını ifade eder. Hinduizm’e göre evrendeki düzen ve ahenk, *dharmanın* korunmasına bağlıdır. Zaman zaman varlıklar özgürlüklerini kötü amaçla kullanmakta ve doğalarına aykırı hareket ederek kâinattaki düzeni ihlal etmektedirler. Böyle durumlarda Tanrı bir kenara çekilip *dharmanın* bozulmasına seyirci kalmaz. Bilakis o, bu kötü gidişi ortadan kaldırmak için *avatara* şeklinde yeryüzüne iner ve düzensizliği (*adharma*) yok ederek âlemdeki düzeni (*dharma*) yeniden tesis eder. Nitekim kutsal metinlere bakıldığında Vişnu’nun *avatara* olarak yeryüzüne inişinin temel nedenlerinden birisinin bu olduğu görülür (Bhagavadgita 4.7-8; Ramayana, 1.1.13; Bhagavad Purana, 10.50.10; Vişnu Purana 5.1.50; Brahma Purana 181.1-4; Kutlutürk, *Hindu Dini Düşüncesinde* 25).

Vişnu’nun insan veya hayvan şeklinde yeryüzünde görünmesinin temel amaçlarından bir diğeri de evreni korumak ve evrendeki varlıkları huzura kavuşturmaktır (Harivamşa 31.13; 31.29-30; Vişnu Purana 4.4.87; 5.1.4; 5.1.32; 5.17.12). Dini metinlerde *avataraların* bu fonksiyonu sıklıkla vurgulanır. Örneğin; Bhagavad Purana’da Krişna’nın “*Brahminleri, inekleri, metafizik varlıkları, Vedalar’ı ve düzeni korumak için ve onların iyiliğini temin etmek için beden aldığı*” (3.5.7; 8.24.5) belirtilir. Bu tür ifadeler *avatara* doktrininin genel yapısına uygun düşmekle birlikte bazı dini metinlerde özellikle belli varlıkların zikredilmesi, kanaatimizce zikredilen bu kimselelerin/varlıkların Hindular açısından taşıdığı önemin ve etkinin bir sonucu olarak değerlendirilmelidir.

Avataraların ortaya çıkış amaçlarından biri de, şeytani varlıklarla (*asura*) mücadele etmek ve metafizik varlıklara (*deva/sura*) yardımcı olmaktır. *Avataraların* gerçekleştirdiği bu amacın daha doğru anlaşılabilmesi için *deva* ve *asura* kavramlarına açıklamak gerekir. *Deva* kelimesi Sanskrit dilinde “parlamak” anlamına gelen “div” kökünden türemiş olup, “tanrı veya metafizik varlık” anlamına gelir (Williams 725; Sampurnananda 27). Bu kelime aynı zamanda “insanüstü özellikleri bulunan iyi karakterli varlıkları” da be-

lirtir. Hinduizm'deki tanrılar *deva* kelimesi ile belirtilirken tanrıçalar içinse bu kelimenin dişil formu olan *devi* kelimesi kullanılır¹⁹.

Sura kavramı “tanrısal veya ruhsal varlık” anlamına gelir ve *deva* ile hemen hemen benzer manaya tekabül eder (Wilkins 437). *Asura* kavramı ise, “tanrısal/ruhsal özelliğini kaybetmiş varlık” anlamında kullanılır. Bu kavram aynı zamanda “insanüstü özelliklere sahip kötü karakterdeki varlıklar”ı da tanımlar (Mani 67). *Devalar/Suralar*, Hinduizm'de Üstün/Aşkın Varlık olarak kabul edilen “Yüce Tanrı”dan farklı varlıklardır. Nitekim inanca göre insanüstü özellikleri bulunan *devalar* (tanrısal/iyi karakterli varlıklar), derece ve önem bakımından “Yüce Tanrı”nın altında yer alırlar.

Hint mitolojisinde *asuralar* ile *devalar* arasında sürekli bir mücadele yaşandığı görülür. Metinlerdeki anlatımlara göre *devalar*, zaman zaman *asuralar* üzerinde mutlak anlamda hâkimiyet kuramamakta ve insanları *asuraların* kötülüklerinden her zaman koruyamamaktadırlar. *Asuralar*, sahip oldukları gücü kötü yolda kullanarak hem insanlara hem de metafizik varlıklara baskı uygularlar. Şeytani varlıkların bu zulmünden kurtulmak isteyen metafizik varlıklar, “Yüce Tanrı”dan kendilerini bu zor durumdan kurtarması için yardım talep ederler. Bunun üzerine evrendeki düzeni yeniden tesis etmek ve metafizik varlıklara yardımcı olmak için “Yüce Tanrı”nın kendisi bizzat devreye girer ve yeryüzüne iner. Daha sonra ise bozgunculuk çıkartan şeytani varlıklarla mücadele ederek onları mağlup eder. Bu şekilde hem tanrıları hem de insanları şeytani varlıkların kötülüklerinden koruyarak onları eski güçlerine yeniden kavuşturur (Harivamşa 32.8; Bhagavad Purana 1.8.33; 3.13-19; 8.10-11; 8.24.7-9. Örneğin, Ramayana destanındaki anlatıma göre Vişnu'nun bir *avatarası* olan Rama, kötü karakterli varlık (asura) Ravana ile mücadele eder. Çünkü Ravana güneş ve ayı tutmak suretiyle dünyayı karanlığa sürüklemek ve böylece evrendeki dengeyi bozmak ister. Ne insanlar ne de metafizik varlıklar Ravana'ya engel olmazlar. Bunun üzerine Rama formuna bürünen Vişnu, Ravana'yı bozguna uğratar onun sebep olduğu düzensizliği ortadan kaldırır (1.14.19).

Tanrı'nın *avatara* formuna bürünerek böyle bir amaca hizmet etmesi, esasında yeryüzünün emniyetini ve mevcut düzenin devamını sağlamaya yönelik bir çaba olarak değerlendirilebilir. Zira şeytani varlıkların güç elde ederek bunu yanlış yolda kullanmaları sonucu Tanrı'nın evrende tesis ettiği düzen (dharma) bozulmaya başlar. O yüzden Tanrı, önceden çizdiği bu pla-

¹⁹ Hindu dini tarihi içinde *deva/devi* kavramının kapsam alanı zaman zaman değişmiştir. Fakat genellikle rüzgâr, ateş, şimşek, yağmur, fırtına gibi doğa olaylarına ya da yer, gök, uzay, güneş, ay gibi kozmoloji ile ilgili unsurlara insani bir takım özelliklerin atfedilmesi sonucunda ortaya çıktıkları var sayılan çeşitli tanrı ve tanrıçalar, *deva/devi* kapsamı içinde değerlendirilmiştir. Bu tanrı (deva) veya tanrıçaların (devi) temel görevleri, evrendeki düzenin devamını sağlamaya yardımcı olmaktır (Sampurnananda, 31-32; Yitik, *Hint Dinleri* 115-116).

nın istediği şekilde devam etmesi için zaman zaman yeryüzüne iner ve gerekli müdahaleleri yaparak kozmik düzeni yeniden tesis eder.

Hindu dini düşüncesine göre Tanrı'nın *avatara* şeklinde ortaya çıkmasının temel nedenlerinden biri de insanlara örnek ve önder olmaktır. Nitekim Tanrı, insanoğlunun nasıl yaşaması, dini öğretiyi nasıl takip etmesi ve yaşadığı olaylar karşısında nasıl tavır alması gerektiğini göstermek için zaman zaman beden alır. Bu şekilde o, beşeri eylemlerde bulunarak insanlara örnek olur ve hayatın gerçek anlamını açıklar. Vişnu'nun *avataraları* olan Rama ve Krişna örneğinde bu durum açıkça ortadadır. Onların hayat hikâyeleri incelendiğinde yaşantı ve sözleriyle Hindular için hayatın hemen hemen her alanında örnek oldukları görülür. Bu anlamda onlar günümüze kadar bütün Hindular için rol-model olmuşlardır. Metinlerde *avataraların* bu örnekliğini kendilerine rehber edinen kimselerinse, aradıkları sorulara yanıt bulacakları ve doğru davranış yetisi ile doğru bakış açısı kazanacakları bildirilir (Bhagavad Purana 10.59.25; Danial 66).

Tanrı'nın *avatara* şeklinde ortaya çıkmasının nedenlerinden bir diğeri de, insanlara ebedi kurtuluşa nasıl ulaşacaklarını göstermek ve bu konuda onlara rehberlik etmektir. Nitekim Hindu dini düşüncesine göre bir kimsenin ebedi kurtuluşa ulaşmasını engelleyen temel husus, Tanrı konusunda hakiki bilgiye sahip olamamasıdır. Bireyin bu dünyada yapmış olduğu eylemler (karma) onu doğum-ölüm çarkına mahkûm etmekte ve Tanrı'yı gerçek manada idrak etmesine mani olmaktadır. Dolayısıyla bireyin karmik birikimlerine son vererek ebedi kurtuluşa ulaşması için bir rehber ve öndere ihtiyacı vardır. Dolayısıyla Tanrı'nın beden alarak insanlar arasında yaşaması böyle bir ihtiyacın karşılanmasına yöneliktir. Zira insan formunda ortaya çıkan *avataralar*, bireylere karma yasasından nasıl kurtulabilecekleri konusunda yardımcı olmuşlardır. Bhagavadgita'ya göre, "Ruhlar, doğum-ölüm çemberinde dolaşıp durmaktadır. Bu bedenden ne şekilde kurtulacaklarını ve nihai özgürlüğe nasıl ulaşacaklarını bilememektedirler" (10.70.39). Bunun üzerine Tanrı, *avatara* şeklinde ortaya çıkmış ve insanlara doğum-ölüm döngüsünden kurtulmaları için ne yapmaları gerektiğini açıklamıştır²⁰. Örneğin bir *avatara* olan Krişna, hangi tür eylemlerin kişiyi *samsaraya* mahkûm etmeyeceğini şöyle izah eder: "Arcuna! Yoga uygulamasında sabit ol, buna devam et. Sonuçlarına ilişmeden görevlerini (çalışmanı) sürdür ve eylemlerde bulun. Başarı ve başarısızlıkta zihnini temkinli tutmaktır yoga" (Bhagavadgi-

²⁰ Bhagavad Purana'da klasik anlamdaki on *avataraya* ek olarak başka isimlerin de zikredildiği görülür. Burada birer *avatara* olarak isimleri verilen Kapila ve Rişabha'nın kurtuluş amacı için geldikleri ifade edilir. Örneğin, "Kapila, kurtuluşu arzu edenlerin samimi davranışlarına karşılık bu dünyada doğmuştur" (3.24.36). "O, bireyin kendi çabası sonucu elde edilen kurtuluş yolunu (atmapatha) öğretmek için gelmiştir" (3.24.37; 3.33.5). Rişabha için ise şöyle bir ifade yer alır: "Bu *avatara* (Rişabha), karanlıkta kalmış kimseleri aydınlığa çıkartmak ve onlara kurtuluş yolu hakkında bilgi vermek için gelmiştir" (5.6.12).

ta 2.48). Benzer şekilde Krişna, şöyle bir ifade daha kullanır: “Daima görevini ve eylemini bir beklenti içerisine girmeden yerine getirmelisin. Yaptığı eylemlere ve onların sonuçlarına bağlı kalmadan görevini yerine getiren kimse, En yüce hali (mokşa) elde eder” (Bhagavadgita 3.19). Dolayısıyla bir kimse yaptığı eylemlerin sonucuna bağlı kalmamak ve arzu, heves, çıkar, kazanç, hırs, menfaat gibi duygularla hareket etmemek koşulu ile *samsaradan* kurtulabilir. Diğer taraftan eylemsizlik kişiyi kurtuluşa ulaştırmaz. Çünkü her insanın yapması gereken bir takım görevleri vardır. Bu görevleri yerine getirmek sosyal düzenin devamı için gereklidir (Bhagavadgita 3.20; 3.35; 18.47; Minor 78-79). Önemli olan bir kimsenin yaptığı eylemleri ve yerine getirdiği sorumlulukları herhangi bir beklenti içine girmeden sadece Tanrı adına yapması ve teslimiyet bilinci içinde hareket etmesidir. Ancak bu şekilde bilinçli hareket ederek eylemde bulunan kimse kendisini doğum-ölüm döngüsüne bağlayan *karmalardan* kurtulabilir. Krişna’nın, bireylerin hem bu dünya mutluluğunu elde etme hem de ebedi huzura ulaşma (mokşa) hususunda verdiği bu tür bilgiler, *avatara* doktrininin Hindular nezdinde önemli ve popüler bir inanç olarak gelişmesinde etkili olmuştur.

Hinduizm’e göre *avataraların* icra ettiği bu fonksiyon, Tanrı’yı gerçek manada idrak etmeleri hususunda bireylere yol göstermekle kalmamış aynı zamanda onların özünde mevcut olan potansiyel gücün gün yüzüne çıkmasına da yardımcı olmuştur. Bu yüzden bir kimse, sahip olduğu bu gücün farkına varabilmesi için *avataraların* yolunu takip etmeli ve onlara gereken saygıyı göstermelidir. Bunu başarabilenler kurtuluş yolunda önemli mesafe kat ederler ve kendilerini her türlü korku ve kederden koruyabilirler (Aurbindo 175-176). Bunun yanı sıra bireylerin kurtuluşa ulaşabilmeleri için hem Tanrı’ya hem de *avataralarına* gönülden bağlanmaları gerekir (Harivamşa 113.79-83; Vişnu Purana 5.30.6; Bhagavad Purana 1.3.8; 1.3.34; 3.29.13; 10.51.20)²¹. Dini metinlerde *avataralara* bağlı kalan ve tapınan kimselerin *avataralar* tarafından kurtuluşa ulaştırılacakları bildirilir (Padma Purana, 268.80-82). Örneğin Bhagavad Purana’da yer alan, “*Kimin düşüncesi Krişna ile karışır, kim onu takip eder ve onunla bir olursa, o kişi kurtuluşa ve ebedi özgürlüğe ulaşır*” (11.14.14) şeklindeki ifade, bu düşünceyi yansıtır. Gerek metinlerde yer alan bu tür bilgiler gerekse *avataraların* kurtuluş ile ilgili vaaz ettiği diğer doktrinler, nihai kurtuluşu arzulayan Hinduların *avataralara* büyük bir aşkla bağlanmalarını sağlamıştır. *Avatara* doktrininin kurtuluşla bu kadar yakından ilişkili olması, söz konusu inancın Hindular nezdindeki önemini artırmıştır. Bu durum aynı zamanda başta Rama ve Krişna olmak üzere *avatara* adanmışlığının ve ibadetinin Hindistan’ın genelinde hızlı bir şekilde yayılmasında etkili olmuştur.

²¹ Bhagavad Purana’nın onuncu bölümünde (10.73.6), “Krişna kültü”nün gelişiminin bir sonucu olarak, kurtuluşa ulaşılması için tanrı Vişnu’dan ziyade Krişna’ya tapınması gerektiği vurgulanır. Bu zaman içerisinde Krişna kültürünün gelişiminin kutsal metinlere yansımaları olarak okunmalıdır (Geniş bilgi için bkz, Kutlutürk, *Hinduizm’de* 150-7).

Sonuç

İnsanlık tarihi boyunca ortaya çıkmış hemen her dinde farklı isimler ve şekillerle tasvir edilmiş olsa da “Yüce Tanrı/Varlık” inancı bulunur. Yaşayan en büyük dinlerden biri olan Hinduizm’de de hiç şüphesiz Tanrı inancı önemli bir yer tutar. Uzun bir tarihi süreç içinde teşekkül etmiş olan Hinduizm’de Tanrı’nın kimliği ve nitelikleri konusunda farklı inançlar gelişmiştir. Bu inançlardan biri, özellikle Destanlar ve Puranalar döneminde (MÖ 200 - MS 900) genişçe yer bulan *avatara* doktrini. Geleneksel Hindu düşüncesinde *avatara* terimi, tanrı Vişnu’nun bir takım amaçları gerçekleştirmek için farklı varlık formlarına bürünerek yeryüzünde ortaya çıkmasını ifade eder. Tanrı’nın insan veya hayvan formunda beden almasının temel hedefi Hindu dinini korumak, evrendeki düzeni tesis etmek, tüm varlıkların fitratlarına uygun olarak hareket etmelerini sağlamak ve hakiki dindarlara ebedi kurtuluş yolunu göstermektir. *Avatara* doktrinine göre bu amaçları gerçekleştirmek için Tanrı yeryüzüne inip insanlar arasında yaşamış ve uygun bir metot takip ederek onlara rehberlik etmiştir. Yine o, adaletsizliğin ve kötülüğün en üst seviyeye ulaştığı ve Hindu dininin zayıfladığı ahir zamanda Kalki olarak yeryüzüne inecek ve insanlığı bu felaketten kurtararak Hinduizm’i yeniden canlandıracaktır. *Avatara* doktrininin tüm bu özellikleri, hem söz konusu inancın Hindular nezdinde canlılığını korumasını sağlamış hem de Hindu dininin bozulmadan günümüze kadar varlığını devam ettirmesine imkân tanımıştır.

Avatara doktrininin tam olarak ne zaman ortaya çıktığı meselesi tartışmalıdır. Fakat kutsal metinler kronolojik olarak incelendiğinde *avatara* inancının açık bir biçimde, ortaya çıkış süreci takriben milattan önce ikinci asra tekabül eden Bhagavadgita adlı metinde geçen“...İyilik tohumları ekmek, kötülüğü kökünden kazımak ve kapanan yolu yeniden açmak için zamanı gelince varlık biçiminde inirim” (4.4-8) ifadelerinde ilk olarak yer aldığı görülür. *Avatara* inancının gün yüzüne çıkması ve popülarite kazanması ise, çalışmada ortaya konulduğu üzere, Hinduizm’in gelişim süreciyle alakalı olduğu gibi toplumun sosyo-kültürel ve dini-siyasi yapısında meydana gelen değişimlerle de ilgilidir. Sonuç olarak Hinduizm içinde ortaya çıkan yeni bir doktrin, Hindu toplumunda vuku bulan dini ve felsefi gelişmeler kadar tarihi ve sosyal olaylarla da doğrudan bağlantılıdır. Bu açıdan Hindu dini üzerine yapılacak her bir bilimsel çalışma, günümüzde sayıları bir milyara yaklaşan Hinduları doğru tanımaya yardımcı olacağı gibi hem dinler tarihi hem de Türk kültür tarihi açısından zengin bir araştırma alanı olan Hint coğrafyası hakkında sağlıklı bilgilere ulaşmaya da önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- ABTAY, Shivram V. *Sanskrit Hindi Şabdakoş*. Aşok Prakaşan, 2007.
- ALAIN, Danielou. *Hindu Polytheism*. London: 1964.
- AURBINDO, Sri. *Essays on the Gita*. 9. Baskı. Pondicherry: Sri Aurobindo Ashram, 1997.
- BASENT, Annie. *Avataras*. Vasanta Press, 1900.
- BASENT, Annie & Bhagavan Das. *Sanatana Dharma*. Chennai: Vasanta Press, 1940.
- Bhagavadgita*, ed. and trans. S. Radhakrishnan, London: 1949.
- Bhagavata Purana*, trans. Ganesh Vasudeo Tagare, Ancient Indian Tradition and Mythology, vols. 7-11, Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 1976-1978.
- BHANDARKAR, R. G. *Vaisnavism, Saivism and Minor Religious Systems*. Varanasi: Indological Book House, t.y.
- Brahma Purana*, Gurumandal Series No. XI, vols. I and II, Calcutta: 1954.
- CAN, Derya. *Vishnu Purana'da Efsaneler*. (Basılmamış Doktora Tezi) Ankara: 2000.
- CHANDA, P. R. *The Indo-Aryan Races*. Rajshahi, 1916.
- COUTURE, Andre. "From Visnu's Deeds to Visnu's Play or Observation on the Word Avatara as a Designation for the Manifestations of Visnu." *Journal of Indian Philosophy* 29 (2001): 313–26.
- CREEL, Austin B. "Dharma as an Ethical Category Relation to Freedom and Responsibility." *Journal of Philosophy East and West (JPEW)* 22. 2 (1972): 155-60.
- DANIAL, P. Sheridan. *The Advaitic Theism of The Bhagavata*. Delhi: Purana Motilal Banarsidass, 1986.
- EL BİRÜNÎ, Ebu Reyhan. *Alberuni's India: an account of the religion, philosophy, literature, chronology, astronomy, customs, laws and astrology of India about A.D. 1030*, ed. and trans. Edward Sachau, London: 1887.
- GANGADHAR, D. A. "Dharma and Human Life." *Research Journal Faculty of Arts*, Benares: Benares Hindu University, t.y.
- Garuda Purana*, Bombay: Sri Venkatesvara Press, 1963.
- GONDA, Jan. *Aspects of Early Vişnuism*. Delhi: 1969.
- GONDA, Jan. "Visnu". *The Encyclopedia of Religion (ER)*, ed. Mircea Eliade. Newyork: Macmillan Publishing Company. 15. Cilt. 1986.
- Harivamşah*, ed. Parashuram Lakshman Vaidya, Poona: Bhandarkar Oriental Research Institute, 1969-1971.

- HAZRA, R. C. *Studies in the Puranic Records on Hindu Rites and Customs*. Dacca: 1940.
- HUTTON, J. H. *Caste in India: Its Nature, Function and Origins*. Bombay: 1963.
- JACOB, G. A. *Concordance to the Principal Upanishads and Bhagavadgita*. 1963.
- JAISVAL, Suvira. *The Origin and Development of Vaisnavism*. Delhi: Munshiram Manoharlal Oriental Publishers, 1967.
- KALE, M. R., ed. *Raghuvamsa: with the Commentary (the Sancivim) of Mallinatha*. Bombay: Gopal Narayan, 1952.
- KANE, Pandurang Vaman. *History of Dharmashastra (Ancient and Medieval Religious and Civil Law in India)*. Poona: Bhandarkar Oriental Research Institute (BORI), 1930-1962.
- KATRE, S. L. "Avataras of God." *Allahabad University Studies* 10 (1934): 37-130.
- KINSLEY, David R. *The Divine Player - A Study of Kṛṣṇa Lila*. Delhi: Motilal Banarsidass, 1979.
- KOSAMBI, D. D. "Social and Economic Aspect of Bhagavadgita." *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 4 (1961): 198-224.
- KUTLUTÜRK, Cemil. "Hindu Dini Düşüncesinde Rama Avatarasının Örnekliliği." *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 55. 1 (2014): 17-33.
- KUTLUTÜRK, Cemil. *Hinduizm'de Avatara İnancı*. (Basılmamış Doktora Tezi) Ankara: 2014.
- LARSON, G. James. "The Trimurti of Dharma in Indian Thought: Paradox or Contradiction?" *Journal of Philosophy East and West (JPEW)* 22. 2 (1972): 145-153.
- MAGHAD, K. N. Prasad. *Şri Vişnu Aur Unke Avatara*. Delhi: Vani Prakaşan, 2001.
- Mahabharata*, ed. Vishnu Sitaram Sukthankar, Poona: Bhandarkar Oriental Research Institute, 1933-1966.
- MAJUMDAR, R. C. *Vedic Age*. Bombay: 1965.
- MANI, Vettam. *Puranic Encyclopedia*. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 1975.
- Matsya Purana*, trans. Rampratap Tripathi Shastri, Poona: H. Sahitya Sammelan Prayag, 2003.
- MINOR, Robert N. *Krishna in the Bhagavad Gita*. Bryant: 2007.
- OLIVELLE, Patrick, ed. *Dharma in its Semantic, Cultural and Religious History*. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 2009.
- OLIVELLE Patrick, trans. *Manu's Code of Law A Critical Edition and Translation of the Manava-Dharmashastra*. New Delhi: Oxford University Press, 2006.
- PARRINDER, Geoffrey. *Avatar and Incarnation The Divine in Human Form in the World's Religions*. Oneworld Publications, 1970.

- PAVITRANAND, Svami. *Dharma Kyo*. Kalkuta: Prakṣan Vibhag, 1984.
- PRADHAN, S. N. *Chronology of Ancient India*. Calcutta: 1927.
- RADHAKRISHNAN, S. *The Bhagavadgita*. Bombay: 1971.
- RAYCHAUDHURI, Hemchandra C. *Materials for the Study of the Early History of the Vaisnava Sect*. Calcutta: 1920.
- RAYCHAUDHURI, Hemchandra C. *Political History of Ancient India*. Calcutta: 1953.
- Rigveda*, trans. H.H. Wilson, Poona: 1925.
- ROY, Janmajit. *Theory of Avatara and Divinity of Chaitanya*. Delhi: Atlantic Publishers and Distributors, 2002.
- SADANANDAM, C. *The Doctrine of Avatara*. Delhi: New Bharitaya Book Corporation, 2002.
- SAMPURNANANDA D. *Hindu Deva Parivar ka Vikas*. Allahabad: Maya Press, 1964.
- SARASVAT, S. Swarup. *The Philosophy of the Ethical Religion of the Vishnu Purana*. Varanasi: New Bharat Press, 1989.
- SHARMA, R.S. *Sudras in Ancient India*. Delhi: Motilal Banarsidass, 1958.
- SHARMA, Arvind. "On Hindu, Hindustan, Hinduism and Hindutva," *Numen* 49.1 (2002): 1-36.
- SUTRA, Kumari. *Hindu Dharma mai Karma our Sannyasa*. Varanasi: Kaṣi Hindu Viṣvavidyalaya, 1980.
- Valmiki Ramayana*, Critical Edition, eds. U. P. Shah and G. H. Bhatt, Baroda: Oriental Institute, 1960-1975.
- VASUDEVA, Somadeva, ed. *Kṣemendra, Bhallata and Linakantha, Three Satires*. New York University Press, 2005.
- Vishnu Puranam*, trans. M. Nath Dutt, Varanasi: Chowkhamba Sanskrit Series Office, 1972.
- WALLIS, H. W. *Cosmology of the Rigveda*. Edinburg: 1987.
- WEBER, A. *The History of Indian Literature*. London: 1914.
- WILKINS, W. J. *Hindu Mythology*. New Delhi: 1986.
- WILLIAMS, M. Monier. *A Sanskrit-English Dictionary*. Varanasi: Indica Books, 2008.
- YİTİK, Ali İhsan. "Hinduizm'de Din ve Din Anlayışı: Dharma Kavramı", *Dinler Tarihi Araştırmaları II*, Ankara: Dinler Tarihi Derneği, 2000.
- YİTİK, Ali İhsan. *Hint Dinleri*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı, 2005.
- ZAEHNER, R. C. *Hinduism*. London: 1962.